DOIs:10.2018/SS/202301001 --:-- Research Paper / Article

ನಿಸಿದಿ ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿಯ ಸಂಕೇತಗಳು
(ಹಾವೇರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ಅನುಲಕ್ಷಿಸಿ)

ವೈ. ಮದ್ದಾನಸ್ವಾಮಿ.
ಸಹಾಯಕ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು, ಸರಕಾರಿ ಪ್ರಥಮ ದರ್ಜೆ ಕಾಲೇಜು, ಹಾವೇರಿ.
ಮೇಲ್: mkyarabal@gmail.com

ಂಭಾಡಿಚಿಛಿಣ: 'ಸಂಕೇತ' ಎಂಬ ಶಬ್ಧವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಏನನ್ನಾದರೂ ತೋರಿಸುವ ಚಿಹ್ನೆ, ಸನ್ನೆ, ಸೂಚನೆ, ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸೂಚನೆ ಅಥವ ಒಂದು ಗುರುತನ್ನು ಸಂಕೇತ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.[೧] 'ವಿಶಾಲಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಸುವ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಚಿಹ್ನೆಗಳೇ ಸಂಕೇತ' ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಿದೆ. ವಸ್ತುವಿನ ಗುಣವನ್ನು ವಿಶೇಷ ಅರ್ಥದೊಂದಿಗೆ ತಿಳಸುವ, ಅಂತರಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ನೋಡಿದ ತಕ್ಷಣ ಮನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಮನೋಭಾವ ಮೂಡುವ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಗುರುತುಗಳನ್ನು ಸಂಕೇತಗಳು ಎಂದು ವಿವರಿಸಬಹುದು. ಹಾಗೆ ನೋಡಿದರೆ ಭಾಷೆ ಮತ್ತು ಲಿಪಿಯ ಮೂಲವು ಸಂಕ್ಷೇಪಗಳಿಂದಲೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಸಂಕೇತಗಳು ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ, ಒಂದು ಜನಾಂಗದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ, ಒಂದು ಕಾಲದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬದಲಾವಣೆಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಇವು ಆಯಾ ಧರ್ಮ, ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ರೂಪಗೊಂಡಿರುತ್ತವೆ. ಶಾಸನಗಳು ಆಯಾ ಸಮಕಾಲೀನ ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಧರ್ಮದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಫಲಿಸುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿತು. ಶಾಸನಪಾಠದಿಂದ ಹೇಳಲಾಗದ ಹಲವಾರು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಶಿಲ್ಪಮಾಧ್ಯಮದಿಂದ ಹೇಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲಾಯಿತು. ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಇದು ಸ್ಮಾರಕಶಿಲ್ಪಗಳ ಉಗಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಿಗೆ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಸವಾಲಾಗಿದ್ದು ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಬೇಕಾದ ವೀರನ ಶೌರ್ಯ, ತ್ಯಾಗ, ಬಲಿದಾನ, ಮಹಾಸತಿಯರ ಆದರ್ಶಗುಣ, ಭಕ್ತರ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅರಿವಾಗುವಂತೆ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ದೃಶ್ಯೀಕರಿಸಬೇಕಾದದ್ದು. ಶಿಲ್ಪಮಾಧ್ಯಮದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಮಿತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಹೇಳಬೇಕಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಜನರ ಮನಮುಟ್ಟುವಂತೆ ತಿಳಸಲು ಕೆಲವು ಸಂಕೇತಗಳನ್ನು ಬಳಸಲಾಯಿತು. ಇಂಥ ಸಂಕೇತಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅನೇಕ ಸ್ಮಾರಕಶಿಲ್ಪಗಳು ಪ್ರಸ್ತುತ ಹಾವೇರಿ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಏಚಿಥಿ ಘಿಔಜ: ನಿರ್ಯಾಪಕಾಚಾರ್ಯ, ಸಲ್ಲೇಖನ, ಪರ್ಯಂಕಾಸನ(ಪಲ್ಯಂಕಾಸನ), ಪಿಂಛಿ, ಕಮಂಡಲ, ವ್ಯಾಸಪೀಠ(ಶ್ರುತಪೀಠ), ಮುಕ್ಕೊಡೆ, ಚಾಮರ(ಚವರಿ).

ಖಿಟಿಣಡಿಠಜuಛಿಣಠಿ:

ಮಾನವನು ತನ್ನ ಬದುಕಿನ ಮೌಲ್ಯಗಳ ಪ್ರಸಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಬಳಸಿಕೊಂಡ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಲೆಯೂ ಒಂದು. ಮನುಷ್ಯ ಈ ಶಿಲೆಯನ್ನು ಕೊರೆದು ಕಲೆಯಾಗಿಸಿದ, ಬರೆದು ಕೃತಿಯಾಗಿಸಿದ. ಈ ಮಾಧ್ಯಮವನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶಿಲ್ಪ ಮತ್ತು ಶಾಸನವೆಂದು ವರ್ಗೀಕರಿಸಬಹುದು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳು ಸಾಕ್ಷರರಿಗೆ, ಶಿಲ್ಪಗಳು ನಿರಕ್ಷರರಿಗೆ ಆಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಯಾಜನಾಂಗಗಳ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪ್ರಸಾರ ಫಲಕಗಳಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮರಣ ಸ್ಮಾರಕಶಿಲ್ಪಗಳ ಪರಿವೀಕ್ಷಣಾಕಾರ್ಯ ಇನ್ನೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೆಲವು ಬರವಣಿಗೆಗಳು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದ್ದು, ಇವುಗಳ ಶಿಲ್ಪಗಳ ದಾಖಲೀಕರಣ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಂದ ಹೊರಹೊಮ್ಮುವ ಅಂತರಾರ್ಥಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಯಬೇಕಿದೆ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶದ ನಿಸಿದಿ ಸ್ಮಾರಕಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿಯ ಸಂಕೇತಗಳ ವಿವರಣಾತ್ಮಕ ದಾಖಲೀಕರಣವನ್ನು ಈ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ನಿಸಿದಿ ಶಾಸನಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಚಾರಗಳು ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಲೌಕಿಕ ಮರಣ ಸ್ಮಾರಕಗಳಾದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಮತ್ತು ಮಾಸ್ತಿಕಲ್ಲುಗಳಿಗಿಂತ ಇವು ಭಿನ್ನವೆಂದು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ನಿಸಿದಿಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವು ಪ್ರಕಾರಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ನಿಸಿದಿ ಫಲಕಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿಸುವುದು, ಪಾದಗಳನ್ನು ಕೊರೆಸುವುದು, ನಿಸಿದಿ ಸ್ತಂಭವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದು, ಶಿಲಾಮಂಟಪ ನಿರ್ಮಿಸುವುದು, ಸ್ತೂಪ ಆಕಾರದ ಸ್ಮಾರಕ ನಿರ್ಮಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಕಲ್ಲುಗುಂಡುಗಳ ರಾಶಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿವೆ.

ಖಜಾಜುತಿ ಠಜಿ ಐiಣಜಡಿಚಿಣuಡಿಜ ಈವರೆಗೆ ನಿಸಿದಿ ಆತ್ಮಬಲಿದಾನ ಸ್ಮಾರಕಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ನಡೆದ ಪ್ರಮುಖ ಅಧ್ಯನಗಳೆಂದರೆ ಡಾ. ಎಂ. ಜಿ. ಮಂಜುನಾಥರವರ "ನಿಸಿದಿ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ", ಡಾ. ಎಂ. ಎಂ, ಕಲಬುರ್ಗಿಯವರ "ಸಮಾಧಿ-ಬಲಿದಾನ-ವೀರಮರಣ ಸ್ಮಾರಕಗಳು", ಡಾ. ಎಂ. ಚಿದಾನಂದ ಮೂರ್ತಿಯವರ "ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ", ಡಾ.ಡಿ.ವಿ. ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿಯವರ "ಕನ್ನದ ಶಾಸನಶಿಲ್ಪ", ಡಾ. ಜೆ. ಎಂ. ನಾಗಯ್ಯನವರ "ಆತ್ಮಬಲಿದಾನ" ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸಬಹುದು. ಅಲ್ಲದೆ ನಿಸಿದಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ಕೆಲವು ಜಿಲ್ಲೆ ಮತ್ತು ತಾಲೂಕವಾರು ಬಿಡಿ ಲೇಖನಗಳು ಈವರೆಗೆ ಪ್ರಕಟವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಇವುಗಳು

Shikshan Sanshodhan : Journal of Arts, Humanities and Social Sciences ISSN(o): 2581-6241
Monthly, Peer-Reviewed, Refereed, Indexed Journal Impact Factor: 6.471
Volume - 6, Issue - 1, January - 2023 Publication Date: 10/01/2023

ಹಾವೇರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಮಗ್ರ ನಿಸಿದಿ ಸ್ಮಾರಕಶಿಲ್ಪಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ನೀಡುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಹಾವೇರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ನಿಸಿದಿ ಸ್ಮಾರಕಶಿಲ್ಪಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಈ ಲೇಖನವು ಆ ಕೊರತೆಯನ್ನು ನೀಗಿಸುವ ಒಂದು ಕಿರು ಪ್ರಯತ್ನ ಎಂಬುದು ನನ್ನ ನಂಬಿಕೆ.

ಒಜ್ಞಾಖುಜಡಞಾಥಿ: ನನ್ನ ಸಂಶೋಧನಾ ಕಾರ್ಯನಿಮಿತ್ತ ಹಾವೇರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡ ನಾನು ಅಲ್ಲಿಯ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಸಂಧರ್ಶಿಸಿ ನಿಸಿದಿ ಆತ್ಮಬಲಿದಾನ ಸ್ಮಾರಕಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಪತ್ತೆಹಚ್ಚಿದ್ದೇನೆ. ಹಾವೇರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೈಗೊಂಡ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ೭೮ ಶಾಸನಸಹಿತ ಮತ್ತು ೧೦ ಶಾಸನರಹಿತ, ಒಟ್ಟಾಗಿ ೮೮ ನಿಸಿದಿಗಲ್ಲುಗಳು ದೊರಕಿರುತ್ತವೆ. ಶಾಸನಸಹಿತ ನಿಸಿದಿಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಈವರೆಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟಗಳು ಮತ್ತು ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ೪೪ ನಿಸಿದಿ ಶಾಸನಗಳು ಪ್ರಕಟವಾಗಿವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹಾನಗಲ್ಲು ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಅತಿ ಹೆಚ್ಚು ಅಂದರೆ ೩೯ ನಿಸಿದಿಗಲ್ಲುಗಳು, ಹಿರೇಕೆರೂರು ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ೧೪ ನಿಸಿದಿಗಳು ಮತ್ತು ಸವಣೂರು ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ೧೦, ಬ್ಯಾಡಗಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ೧೦, ಹಾವೇರಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ೭, ಶಿಗ್ಗಾಂವ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ೫, ಹಾಗೂ ರಾಣೀಬೆನ್ನೂರು ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ೩ ನಿಸಿದಿಗಲ್ಲುಗಳು ದೊರಕಿವೆ. ಮೇಲಿನ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಲೇಖನ ತಯಾರಿಸುವಲ್ಲಿ ಬಳಸಿದ್ದರೂ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯವೇ ಪ್ರಬಂಧದ ಜೀವಾಳವಾಗಿದೆ.

ಋಞಾಣಜಥಿ ಂಡಿಜ್ಞಃ: ಮೊದಲು ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅವಿಭಾಜ್ಯ ಅಂಗವಾಗಿದ್ದ ಹಾವೇರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯು, ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯಿಂದ ಬೇರ್ಪಟ್ಟು ದಿನಾಂಕ ೨೪-೦೮-೧೯೯೭ ರಂದು ಹೊಸ ಜಿಲ್ಲೆಯಾಗಿ ರೂಪಗೊಂಡಿತು. ಸದ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾವೇರಿಯು ಬ್ಯಾಡಗಿ, ರಾಣೇಬೆನ್ನೂರು, ಶಿಗ್ಗಾಂವಿ, ಹಾನಗಲ್ಲು, ಸವಣೂರು, ಹಿರೇಕೆರೂರು, ರಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಹಾವೇರಿ ಎಂಬ ಎಂಟು ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ವಿಶಾಲ ಜಿಲ್ಲೆಯಾಗಿದೆ. ಹಾವೇರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯು ೪೮೨೩ ಚದರ ಕಿ. ಮೀ. ವಿಸ್ತೀರ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಇದು ಮಲೆನಾಡು, ಅರೆಮಲೆನಾಡು, ಮತ್ತು ಬಯಲುಸೀಮೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಹಾವೇರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯು ಧಾರವಾಡ, ಗದಗ, ಶಿವಮೊಗ್ಗ, ದಾವಣಗೆರೆ, ಉತ್ತರಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರ ಜಿಲ್ಲೆಗಳೊಂದಿಗೆ ತನ್ನ ಗಡಿಯನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಂಡಿದೆ.

ನಿಸಿದಿ ಸ್ಮಾರಕಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೆಳಪಟ್ಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಲ್ಲೇಖನ ವ್ರತಧಾರಿಯಾದವನು ಕೈಮುಗಿದು ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಎದುರಿಗೆ ನಿರ್ಯಾಪಕಾಚಾರ್ಯ ಜಿನಮುನಿಯು ವ್ರತಧಾರಿಗೆ ಸಲ್ಲೇಖನವನ್ನು(ವ್ರತವಿಧಾನವನ್ನು) ಬೋಧಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಜಿನಮುನಿಯು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪರ್ಯಂಕಾಸನ(ಪಲ್ಯಂಕಾಸನ) ದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುತ್ತಾನೆ. ಮುನಿಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಪಿಂಛ ಮತ್ತು ಕಮಂಡಲಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ತಾಳೆಗರಿ ಗ್ರಂಥವು ಇರಬಹುದು. ವ್ರತಧಾರಿ ಮತ್ತು ಮುನಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸಪೀಠ(ಶ್ರುತಪೀಠ) ವಿದ್ದು, ಅದರ ಮೇಲೆ ಆರಾಧನಾ ಗ್ರಂಥ ಅಥವಾ ತಾಳೆಯೊಲೆ ಗ್ರಂಥವಿರುತ್ತದೆ. ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ವ್ರತಧಾರಿ ಮತ್ತು ಮುನಿಯ ಹಿಂದೆ ಸೇವಕರೂ ಇರಬಹುದು. ನಿಸಿದಿ ಫಕದ ಮಧ್ಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ದೇವಕನ್ಯೆಯರು(ಅಪ್ಸರೆಯರು) ವಿಮಾನದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತನಾಗಿ ಕುಳಿತ ವ್ರತಧಾರಿಯನ್ನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವ ದೃಶ್ಯವಿರುತ್ತದೆ. ಕೆಲವು ವೇಳೆ ವಾದ್ಯಮೇಳದವರೂ ಇರುವುದುಂಟು. ಮೇಲಿನ ಹಂತದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ಕೊಡೆಯ ಕೆಳಗೆ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಪದ್ಮಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ತೀರ್ಥಂಕರನ ಶಿಲ್ಪವಿದ್ದು, ಆತನ ಒಂದು ಬದಿಯಲ್ಲಿ ವ್ರತವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಮುನಿ ಮತ್ತು ಇನ್ನೊಂದು ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಕೈಮುಗಿದು ಕುಳಿತ ಸಲ್ಲೇಖನಧಾರಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ತೀರ್ಥಂಕರನ ಎರಡೂ ಭುಜಗಳ ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ಚವರಿಗಳಿರುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯ. ಕೆಲವು ವೇಳೆ ತೀರ್ಥಂಕರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಯಕ್ಷ-ಯಕ್ಷಿಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳೂ ಇರುವುದುಂಟು. ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೆಲ್ಬಾಗದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರ, ಶಿಖರ ಅಲಂಕರಣೆ, ಕೀರ್ತಿಮುಖ, ಸುರುಳಿಬಳ್ಳಿ ಅಲಂಕರಣೆ, ಇಲ್ಲವೆ ಮುಕ್ಕೊಡೆಯೊಂದಿಗೆ ಯಕ್ಷ-ಯಕ್ಷಿಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಇರುವುದುಂಟು, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ನಿಸಿದಿಕಲ್ಲುಗಳು ಸುಂದರವಾಗಿದ್ದರೆ. ಸಾಮಾನ್ಯರ ನಿಸಿದಿಗಳು ಅಲಂಕರಣೆ ಇಲ್ಲದೆ ಸಾಧಾರಣ ಶಿಲ್ಪಗಳೊಂದಿಗೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಇಂಥ ನಿಸಿದಿ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಂಕೇತಗಳನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುವುದು ತುಂಬ ಕಷ್ಟದ ಕೆಲಸವೇ ಸರಿ.

ಮುಕ್ಕೊಡೆ :

'ಮುಕ್ಕೊಡೆ' ಎಂದರೆ ಮೂರು ಕೊಡೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಬಹುಪಾಲು ನಿಸಿದಿ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ಕೊಡೆಯನ್ನು ತೀರ್ಥಂಕರನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದರ ಮೇಲೆ ಒಂದರಂತೆ ಇರುವ ಮೂರು ಕೊಡೆಗಳನ್ನು ತೀರ್ಥಂಕರರ ರೂಪವಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಚಿಹ್ನೆಯಾಗಿಯೂ ಕೆತ್ತಿರುವುದುಂಟು. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಇವುಗಳನ್ನು ತ್ರಿಕೋನಾಕೃತಿ ಅಥವಾ ಪಿರಾಮಿಡ್ಡಿನಾಕೃತಿಯಂತೆ ಕೆತ್ತಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮುಕ್ಕೊಡೆಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಲು ಮುತ್ತಿನ ಕುಚ್ಚಗಳು, ಸುಂದರ ಕಿರೀಟ, ಕಲಸ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮುಕ್ಕೊಡೆ ಅಥವಾ ತ್ರಿಛತ್ರವು ಜೈನ ಧರ್ಮೀಯರ ಸಂಕೇತವಾಗಿದೆ. ಅವು ತೀರ್ಥಂಕರರನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ರೂಪಗಳಾಗಿಯೂ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿವೆ. ಜೈನ ಬಸದಿ ಮತ್ತು ಮಠಗಳಿಗೆ ಭೂದಾನ ನೀಡುವಾಗ ಈ ತ್ರಿಛತ್ರ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ ಜಮೀನಿನಲ್ಲಿ ಸೀಮಾಕಲ್ಲುಗಳಾಗಿ ಬಳಸಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಜೈನ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಶಿಲ್ಪಕ್ಕಿಂತ ಮುಕ್ಕೊಡೆಗೆ ಅಧಿಕ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಜೈನರು ನೀಡಿರುವರು. ಶಾಸನ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ಕೊಡೆಯು ಅದು ಜೈನ ಶಾಸನವೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಹಲವು ಮಜಲುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ಚಿಹ್ನೆಯಾಗಿ ಮುಕ್ಕೊಡೆಯು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಜೈನಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹಾವೇರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಡಕೋಳ, ಹೂವಿನಶಿಗ್ಗಿ, ಚಿಲ್ಲೂರು, ಹತ್ತಿಮತ್ತೂರು, ಯಳವಟ್ಟಿ, ಮಂತಗಿ, ಆಡೂರು, ಹೆರೂರು, ವೀರಾಪುರ, ನಿಡಗುಂದಿ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿರುವ ನಿಸಿದಿ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ಕೊಡೆಯ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಪಿಂಛ ಮತ್ತು ಕಮಂಡಲ :

ನಿಸಿದಿ ಶಾಸನಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜಿನಮುನಿಯ ಮುಂದೆ ಅಥವಾ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕಮಂಡಲವಿದ್ದು, ಕಂಕುಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮುಂದೆ ಪಿಂಛ ಇರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಜೈನರು ಅಹಿಂಸಾ ವಾದಿಗಳಾಗಿದ್ದು, ತಾವು ನಡೆಯುವ ಮತ್ತು ಕೂರುವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಮಿ-

ಕೀಟಗಳನ್ನು ತೊಲಗಿಸಲು ಪಿಂಛಿಯನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಜಿನಮುನಿಗಳು ದಿಗಂಬರರಾಗಿದ್ದು ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ಜಿನಮುನಿಗಳೆಂದು ಗುರುತಿಸಲು ಅವರ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಕಮಂಡಲ ಮತ್ತು ಪಿಂಛಿಗಳು ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿವೆ. ಹಾವೇರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಆಲದಗೇರಿ, ಯಳವಟ್ಟಿ, ಶಿಗ್ಗಾಂವಿ, ಹೆರೂರು, ಕಲಕೇರಿ ಮತ್ತು ಆಡೂರುಗಳಲ್ಲಿರುವ ನಿಸಿದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುನಿಗಳು ಪಿಂಛಿ ಹಿಡಿದಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಕರಗುದರಿ, ಆಡೂರು, ಹೆರೂರು, ಕಲಕೇರಿಯಗಳಲ್ಲಿಯ ನಿಸಿದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುನಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಕಮಂಡಲವಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಪುಸ್ತಕ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಸಪೀಠ :

ಜೈನರು ಇದನ್ನು ಶ್ರುತುಪೀಠ, ಟವಣೆಕೋಲು ಎಂತಲೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ನಿಸಿದಿಕಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಉಪದೇಶ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಗುರುವನ್ನು ಜಿನಲೋಕಕ್ಕೆ ತಲುಪಿಸುವ ಮಾರ್ಗದ ಸಂಕೇತವೆಂದು ತಿಳಿದರೆ, ವ್ಯಾಸಪೀಠ ಮತ್ತು ಪುಸ್ತಕಗಳು ಜ್ಞಾನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದುದರ ಸಂಕೇತಗಳಾಗಿವೆ. ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶದ ಹಿರೇಕೊಣತಿ, ಹೆರೂರು, ಆಡೂರು, ವೀರಾಪುರ, ಯಳವಟ್ಟಿ, ನಿಟ್ಟೂರು, ಕಲಕೇರಿ, ಹಿರೂರುಗಳಲ್ಲಿಯ ನಿಸಿದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸಪೀಠದ ಮೇಲೆ ತಾಳೆಗರಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಸುತ್ತಕೋಟಿಯಲ್ಲಿರುವ ನಿಸಿದಿಯಲ್ಲಿನ ವ್ಯಾಸಪೀಠದ ಮೇಲಿರುವ ಪುಸ್ತಕದ ಮೇಲೆ ಪುಷ್ಪವನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಪಂಚ ಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಮೂಡಿ ಬಂದಿದೆ. ವ್ಯಾಸಪೀಠ ಮತ್ತು ಪುಸ್ತಕ ಜಿನಶಾಸನ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಬಿಡಾವಣೆಗೊಂಡಿರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಾಮರ(ಚವರಿ) :

ನಿಸಿದಿ ಶಾಸನಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಚಾಮರವು ನಿಸಿದಿ ಆಚರಿಸಿ ಪಡೆದ ಉನ್ನತ ಸ್ಥಾನದ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಗಳು ಪಡೆದ ಉನ್ನತ ಸ್ಥಾನ-ಮಾನವನ್ನು ಅವು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಚಾಮರಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯ ಧ್ಯೋತಕವಾಗಿ ನಿಸಿದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನಿಸಿದಿ ಕಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿಯ ಚಾಮರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಗನುಗುಣವಾಗಿ, ಸಲ್ಲೇಖನಧಾರಿಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶದ ನಿಡಗುಂದಿ, ಆಲದಗೇರಿ, ಹಿರೇಕೊಣತಿ, ಕರಗುದರಿ, ಯಳವಟ್ಟಿ, ಸುತ್ತಕೋಟಿ, ಶಿಗ್ಗಾಂವಿ, ಆಡೂರು, ವೀರಾಪುರ, ಕಲಕೇರಿಗಳಲ್ಲಿಯ ನಿಸಿದಿಗಳಲ್ಲಿ ಚಾಮರಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಕೆಲವುಬಾರಿ ಚಾಮರ ಹಿಡಿದ ಅಪ್ಸರೆಯರನ್ನು ಕಂಡರಿಸಿರುವುದನ್ನು ಸಹ ಕಾಣಬಹುದು.

ನಿಸಿದಿಗಳಲ್ಲಿಯ ಇತರೆ ಸಂಕೇತಗಳು :

ನಿಸಿದಿಕಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವ್ರತಧಾರಿಯನ್ನು ಕೈಮುಗಿದು ಕುಳಿತಂತೆ ಕೆತ್ತಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶದ ಬಹುಪಾಲು ನಿಸಿದಿಕಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ವ್ರತಧಾರಿಯು ಪುರುಷನಾಗಿದ್ದು, ಆಡೂರು, ಹೆರೂರು, ಶಾಡಗುಪ್ಪಿ, ಹಿರೂರುಗಳಲ್ಲಿಯ ನಿಸಿದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ವ್ರತಧಾರಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಇವು ಮಹಿಳೆ ಸಲ್ಲೇಖನ ಆಚರಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಆಡೂರಿನ ನಿಸಿದಿಯಲ್ಲಿ ವ್ರತಧಾರಿಯು ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಕಿರುಗತ್ತಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ವ್ರತಧಾರಿಯು ವೀರನಾಗಿದ್ದು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗಾಯಗೊಂಡು ಕೊನೆಗೆ ಸಲ್ಲೇಖನ ಆಚರಿಸಿದ್ದನ್ನು ಸಂಕೇತಿಸುತ್ತದೆ. ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಕೆ.ಆರ್.ಐ.ನಲ್ಲಿರುವ ನಿಸಿದಿ ಕಲ್ಲೊಂದರಲ್ಲಿ ಮಾಸ್ತಿಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇದು ಜೈನರಲ್ಲಿ ಮಾಸ್ತಿ ಆಚರಣೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕರ್ನಾಟಕದ ಏಕೈಕ ನಿಸಿದಿ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕಬನೂರು, ಆಡೂರು, ನಿಟ್ಟೂರು ಮತ್ತು ನಿಡಗುಂದಿಗಳಲ್ಲಿಯ ನಿಸಿದಿಗಳಲ್ಲಿ ದಂಪತಿಗಳನ್ನು ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ದಂಪತಿಗಳೀರ್ವರು ಸಲ್ಲೇಖನ ಆಚರಿಸಿದ್ದನ್ನು ಸಂಕೇತಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲವೆ ವ್ರತಧಾರಿಯ ಹೆಂಡತಿ ಸತಿ ಹೋದ ಅಂಶವನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ. ನೆಗಳೂರು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ನಿಸಿದಕಲ್ಲೊಂದರ ಕೆಳಹಂತದಲ್ಲಿ ವ್ರತಧಾರಿ ಮಾತ್ರವಿದ್ದು, ಜಿನಮುನಿಯ ಶಿಲ್ಪವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ವ್ರತಧಾರಿಯು ಸ್ವಯಂ ಸಲ್ಲೇಖನ ಆಚರಿಸಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಕದರಮಂಡಲಗಿಯ ಸ್ವರ್ಗಾರೋಹಣ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವಾದ್ಯಮೇಳದವರನ್ನು ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ವ್ರತಧಾರಿಗೆ ದೊರೆಯುವ ಸವಲತ್ತುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ವ್ರತಧಾರಿಯು ಕುಳಿತ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಎರಡೂ ಕಾಲುಗಳು ಮತ್ತು ಬೆನ್ನಿಗೆ ಪಟ್ಟಿಯಂತೆ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅದು ಅವನು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಂಕೇತಿಸುತ್ತದೆ. ತೀರ್ಥಂಕರನು ಕುಳಿತ ಪೀಠದಲ್ಲಿರುವ ವಾಹನದಿಂದ ಇಲ್ಲವೆ ತೀರ್ಥಂಕರನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ಯಕ್ಷ-ಯಕ್ಷಿಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿಂದ ತೀರ್ಥಂಕರನ ಹೆಸರನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಅಂದರೆ ವಾಹನ ಮತ್ತು ಯಕ್ಷ-ಯಕ್ಷಿ ತೀರ್ಥಂಕರನ ಹೆಸರನ್ನು ಸಂಕೇತಿಸುತ್ತವೆ. ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶದ ಅಗಡಿ, ಶಾಡಗುಪ್ಪಿ, ಸುತ್ತಕೋಟಿ ಮತ್ತು ಕ.ವಿ.ವಿ.ಯ ಕೆ.ಆರ್.ಐ.ನಲ್ಲಿರುವ ನಿಸಿದಿಕಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಯಕ್ಷ-ಯಕ್ಷಿಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಹಾವೇರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕರಗುದರಿ, ಹಿರೇಕೊಣತಿ, ಕಾಗಿನೆಲ್ಲಿ, ಕಡಕೋಳಗಳಲ್ಲಿ ನಿಸಿದಿಯನ್ನು ಸ್ತಂಭದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದ್ದರೆ, ಹಾವೇರಿ, ಕರಗುದರಿ, ಮತ್ತು ಸಾವಿಕೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಸಿದಿಯನ್ನು ಪಾದ ಕೊರೆಸುವ ಮೂಲಕ ಸಂಕೇತಿಸಲಾಗಿದೆ.

<u>ಆಕರ ಗ್ರಂಥಗಳು :</u>

೧. ಡಾ. ಎಂ.ಜಿ. ಮಂಜುನಾಥ 'ನಿಸಿದಿ ಶಾಸನಗಳ ಸಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ' ಸಿಂಚು ಮಲ್ಟಿಗ್ರಾಫ್- ಮೈಸೂರು-೨೦೦೯.
೨. ಡಾ. ಡಿ.ವಿ. ಪರಶಿವಮೂರ್ತಿ 'ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಶಿಲ್ಪ' -ಪ್ರಸಾರಾಂಗ ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ-ಹಂಪಿ-೧೯೯೯.
೩. ಡಾ. ಎಂ.ಎಂ. ಕಲಬುರ್ಗಿ. 'ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ ಸೂಚಿ' ಪ್ರಸಾರಾಂಗ ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ- ೧೯೭೫.
೪. ಡಾ. ಎಂ.ಎಂ. ಕಲಬುರ್ಗಿ. 'ಸಮಾಧಿ-ಬಲಿದಾನ-ವೀರಮರಣ ಸ್ಮಾರಕಗಳು' ಸ್ವಪ್ನ ಬುಕ್ ಹೌಸ್,ಬೆಂಗಳೂರು-೨೦೧೧.
೫. ಡಾ. ಜೆ. ಎಂ. ನಾಗಯ್ಯ. 'ಆತ್ಮಬಲಿದಾನ', ವಿಜಯ ವಿಕ್ರಮ ಪ್ರಕಾಶನ. ಉಣಕಲ್ಲ. ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ.-೨೦೦೭.
೬. ಡಾ. ಚೆನ್ನಕ್ಕ ಪಾವಟೆ 'ಹಾನಗಲ್ಲ ಕದಂಬರು' ಚನ್ನಗಂಗಾ ಪ್ರಕಾಶನ, ಧಾರವಾಡ.-೧೯೯೮
೭. ಒಡೆಯರ್ ಎಸ್. ಎಸ್., ಕರ್ನಾಟಕ ಮತ್ತು ಜೈನಧರ್ಮ, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ-೧೯೭೫
೮. ಅಂಬಳಿಕೆ ಹಿರಿಯಣ್ಣ (ಪ್ರಾ.ಸಂ.), ಭೋಜರಾಜ ಪಾಟೀಲ (ಜಿ.ಸಂ.), ಕರ್ನಾಟಕ ಗ್ರಾಮ ಚರಿತ್ರೆ ಕೋಶ ಹಾವೇರಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಸಂಪುಟ ಭಾಗ-೧ ಮತ್ತು ೨, ಕರ್ನಾಟಕ ಜಾನಪದ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಗೊಟಗೋಡಿ, ಶಿಗ್ಗಾಂವಿ-೨೦೧೫

೯. ಶೆಟ್ಟರ್ ಷ.(ಮೂ.), ಸದಾನಂದ ಕನವಳ್ಳಿ, (ಅನು.), ಸಾವನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಿ, ಅಭಿನವ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು–೨೦೧೫
೧೦. ಶೆಟ್ಟರ್ ಷ..(ಮೂ.), ನಾಗಭೂಷಣ ಸ್ವಾಮಿ ಓ.ಎಲ್.(ಅನು), ಸಾವನ್ನು ಅರಸಿ, ಅಭಿನವ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು–೨೦೧೫
೧೧. ಮಂಜುನಾಥ ಎಂ.ಜಿ., ಮಾಸ್ತಿಕಲ್ಲು, ವೀರಗಲ್ಲು ಮತ್ತು ನಿಸಿದಿ ಶಾಸನಗಳು, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಮುಕ್ತ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಮೈಸೂರು–೨೦೧೧
೧೨. ಹಿರೇಮಠ ಎಸ್. ಎಂ., ಶಾಸನಾನುಸಂಧಾನ, ಪ್ರಿಯದರ್ಶಿನಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು–೨೦೧೪
೧೩. ಹೊನ್ನೂರಸ್ವಾಮಿ ಹೆಚ್., ದಾವಣಗೆರೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸ್ಮಾರಕಶಿಲ್ಪಗಳು,(ಪಿಎಚ್.ಡಿ. ಪ್ರಬಂಧ) ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ–೨೦೧೯
೧೪. ಐಚಿಟಾಚಿಡಿ ಳಿಱಿ ಅ., ಃಚಿಟಿಙಚಿರಿಣಿ : ೦ ಊಚಿಟಿಜಬಿಚಿಟ ಖಿಚಿಟಿಜಥಿ, ಏಚಿಡಿಟಿಚಿಣಚಿಞ ಗಿಚಿಜಷಿಚಿಥಿ ಆಚಿಡಿತಿಚಿಜ–೨೦೦೩
೧೫. ಖಿಚಿಟಿಣಚಿಡಿ ಖ, ಖಿಟಿಣಿಚಿಜಟಿಚಿಡಿ ಉ.ಆ., ಒಚಿಟಿಡಿಚಿಟ ಖಿಚಿಡಿಚಿ (೦ ಖಿಚಿಟಿಜಥಿ ಜಿ ಖಿಚಿಜಿ ಔಡಿಚಿ, ಖಿಚಿಟಿಜಿಚಿಟಿಚಿಜ ಚಿಟಿಜ ಗಿಚಿಡಿಚಿಟಿಚಿಥಿ), ಖಿಟಿಣಚಿಟಿಚಿಜ ಜಿ ಖಿಟಿಜಟಿಚಿ ೦ಡಿಣ ಊಚಿಟಿಜಚಿಥಿ, ಏಚಿಡಿಟಿಚಿಣಚಿಞ ಗಿಚಿಜಷಿಚಿಥಿ ಆಚಿಡಿತಿಚಿಜ–೧೯೮೨
೧೬. ಏಚಿಟಚಿಥಚಿಣಚಿಥಖಿ. ಉ., ಎಚಿಟಿಟಿಚಿಟಜ ಏಚಿಡಿಟಿಚಿಣಚಿಞಚಿ ಅಣಟಿಣಡಿಜ, ಊಚಿಚಿಡಿಚಿಟಿಡಿಚಿ, ಏಚಿಡಿಟಿಚಿಣಚಿಞ ಗಿಚಿಡಿಚಿಥಿ, ಆಚಿಡಿತಿಚಿಜ–೧೯೭೭

ಕೆ.ಆರ್.ಐ., ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿರುವ, ಬಾಳೂರು ನಿಸಿದಿ

ಕೆ.ಆರ್.ಐ., ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿರುವ, ಬಾಳೂರು ನಿಸಿದಿ

ಸುತಕೋಟಿ, ತಾಲೂಕು ಹಿರೆಕೆರೂರು

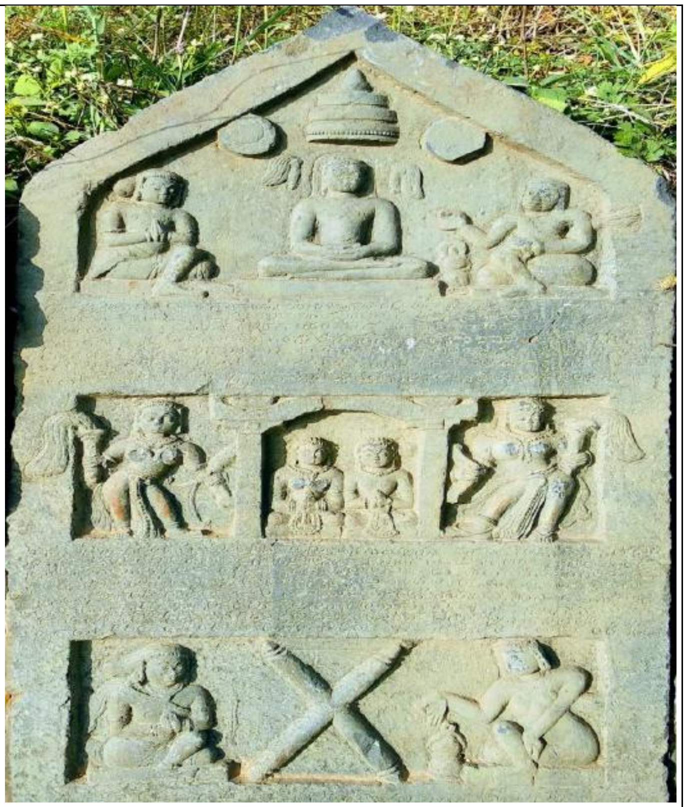

ಆಡೂರು ತಾಲೂಕು ಹಾನಗಲ್ಲು

ಹೆರೂರು, ತಾಲೂಕು ಹಾನಗಲ್ಲು

ಯಳವಟ್ಟಿ ತಾಲೂಕು ಹಾನಗಲ್ಲು	ಮಂತಗಿ ತಾಲೂಕು ಹಾನಗಲ್ಲು

ಕಡಕೋಳ ತಾಲೂಕು ಸವಣೂರು	ಕರಗುದರಿ ತಾಲೂಕು ಹಾನಗಲ್ಲು